บทที่ 6
พระอัยการลักษณะอาญาราษฎร์

พระอัยการลักษณะอาญาราษฎร์ตราขึ้นในปี พ.ศ. 1902 ในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) และยกเลิกเมื่อใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 รวมเวลาที่ใช้กฎหมายนี้ 549 ปี กฎหมายฉบับนี้สั้นมาก มีเพียง 18 บทเท่านั้น กล่าวโดยทั่วไปเป็นกฎหมายที่ห้ามบุคคลผู้มีมูลกรณีวิวาท ทำกฎหมายเอาเอง หรือตั้งศาลขึ้นชำระความเอาเอง กฎหมายฉบับนี้มีบทบัญญัติที่น่าสนใจดังนี้

การบังคับคดีด้วยตนเองมีผิด

ข้าหนีเจ้า ลูกหนี้หนีเจ้าหนี้ เจ้าข้าเจ้าหนี้ไปพบที่ใดก็ตามห้ามมิให้เกาะกุมเอาเอง ท่านให้อายัดไว้แก่นายบ้านร้อยแขวงกรมการ แล้วให้มีโฉนดฎีกาไปเรียกเอา ถ้าพบข้าหรือลูกหนี้กลางทางให้ถามถึงที่อยู่และให้เอาไปอายัดไว้ที่นั้น ถ้าข้าหรือลูกหนี้ไม่ยอมบอกให้เอามาตัวมาหาพระสุภาวดีจดคำให้การไว้เป็นหลักฐาน ถ้าเจ้าข้าเจ้าหนี้ไม่บอกแก่ร้อยแขวงและสุภาจ่าเมือง แล้วยื้อยุดเอาไปจำจองไว้ที่บ้านเรือนของตนเอง ท่านว่าเป็นละเมิด จะต้องถูกปรับไหม

สัตว์เลี้ยง จำพวกช้าง ม้า โค กระบือ เกวียน ที่หายไปก็เช่นเดียวกัน เจ้าของไปพบเข้าที่ใดโดยไม่ได้อายัดไว้แลนำกลับบ้านเรือนตนโดยพลการก่อน แล้วจึงทำหนังสือฟ้องมีความผิด ถ้าผู้ยื้อชักเกาะกุมคนไปได้กลางทางเกิดเปลี่ยนใจปล่อยตัวข้าหรือลูกหนี้ไป กฎหมายไม่ให้ถือว่าที่ทำมาแล้วเป็นความผิด ต่อเมื่อเกาะกุมเอาตัวข้าหรือลูกหนี้ไปถึงบ้านเจ้าข้าหรือเจ้าหนี้แล้วให้จำไว้ หรือให้มีนายประกันก็ดี คุมตัวไว้ก็ดี จึงเป็นความผิด

การกำหนดสถานที่ฟ้องลูกหนี้

การกำหนดสถานที่ฟ้องร้องนั้น ตามหลักสากลกำหนดไว้ 2 อย่างคือ ถ้าเป็นการฟ้องเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ ให้ฟ้องยังสถานที่ทรัพย์นั้นตั้งอยู่ ส่วนการฟ้องเกี่ยวกับหนี้เหนือบุคคล

ให้ฟ้องยังภูมิลำเนาของลูกหนี้ พระอัยการลักษณะอาญาราษฎร์ ก็กำหนดสถานที่ฟ้องร้องเข้ากับหลักเกณฑ์ดั่งกล่าว โดยบัญญัติไว้ในบทที่ 4 ว่า "ทาสลูกหนี้ทรัพย์สินติดค้างกัน ถ้าลูกหนี้อยู่หัวเมืองใด ๆ ก็ดี ให้เจ้าหนี้ไปร้องฟ้องเรียกหาเอา ณ หัวเมืองนั้น"

เพื่อให้ผู้ใช้สิทธิทางศาลได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอย่างจริงจัง เพราะเจ้าหนี้ไม่อาจบังคับคดีได้ด้วยตนเอง ดังนั้นกฎหมายจึงบัญญัติบังคับให้ผู้มีหน้าที่รับฟ้องจะต้องรับฟ้องคดีของผู้มาใช้สิทธิทางศาลเสมอ มิฉะนั้นถือว่าผู้รับฟ้องทำละเมิด ต้องถูกปรับไหมเป็นพินัยหลวง

การพยายามกระทำความผิด

การพยายามกระทำความผิดซึ่งตามประมวลกฎหมายอาญาหมายถึงการลงมือกระทำความผิดแต่กระทำไปไม่ตลอด หรือกระทำตลอดแล้ว แต่ไม่บรรลุผล ในพระอัยการลักษณะอาญาราษฎร์บัญญัติการกระทำความผิดขั้นพยายามให้เห็นความไม่สมหวังของการกระทำความผิดได้อย่างแจ่มชัด คือผู้กระทำความผิดจะแทงจะตีและจะฟันผู้อื่นไม่ได้ เกิดความขัดเคืองใจจึงฟันต้นกล้วยต้นอ้อยและต้นผลไม้ผู้อื่น ผู้กระทำต้องถูกลงโทษเป็นสินไหมพินัยกึ่ง แล้วให้ไหมอีกลาหนึ่งเป็นพินัยหลวง

การโอนสิทธิเรียกร้อง

สิทธิเรียกร้องที่ทำเป็นหนังสือ หรือสัญญาจำนำที่โอนให้แก่กัน ผู้รับโอนมีสิทธิที่จะขอให้ตุลาการบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้ตามหนังสือสัญญาทางศาล เมื่อตุลาการพิจารณาแล้วได้ความจริงตามที่ฟ้องร้องจะต้องบังคับเรียกเอาทรัพย์มาให้เป็นสิทธิแก่ผู้รับโอนสิทธิเรียกร้อง ถ้าหากพิจารณาได้ความจริงว่า เจ้าหนี้เดิมไม่ได้โอนสิทธิเรียกร้องมาให้ แต่ผู้ฟ้องร้องกล่าวอ้างขึ้นมาเอง ท่านว่ามันผู้นั้นละเมิด ต้องถูกลงโทษทวนด้วยไม้หวาย 30 ที แล้วให้เอาจำนวนทุนทรัพย์ในเอกสารตั้งไหมทวีคูณยกทุนให้แก่เจ้าของหนังสือสัญญา เหลือนั้นเอาเป็นพินัยหลวง (พระอัยการอาญาราษฎร์ บทที่ 15)

การกระทำความผิดในเวลากลางคืน

การกระทำความผิดในเวลากลางคืนย่อมเกิดความเสียหาย และเป็นอันตรายแก่ผู้เสียหายได้มากกว่าการกระทำความผิดในเวลากลางวัน ในกฎหมายสมัยใหม่ก็ได้คำนึงถึงประเด็นนี้

เช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 335 ความผิดฐานลักทรัพย์ในเวลากลางคืน มาตรา 365 ความผิดฐานบุกรุกเคหสถานในเวลากลางคืน ในพระอัยการลักษณะอาญาราษฎร์ลงโทษการกระทำความผิดฐานขว้างปาเรือนผู้อื่นในเวลากลางคืนหนักกว่าการขว้างปาเรือนผู้อื่นในเวลากลางวัน เหตุผลของการลงโทษผู้กระทำความผิดหนักเบากว่ากันโดยอาศัยความมืดความสว่างเป็นเกณฑ์นั้น คงจะเป็นเช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว (พระอัยการอาญาราษฎร์ บทที่ 10)